

KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

apiemistika.lt nuotr.

Žvaigždė ir žvaigždynas

Garsusis Kolumbijos lietuvis, buvęs Bogotos meras Antanas Mockus, apsilankęs šiame Kine pavasaryje, kuriame buvo rodoma apie jo gyvenimą ir veiklą sukurta dokumentinė kino juosta, pasakė, kad apie kiekvieną žmogų galėtų būti sukurta filmas. O štai Islandijoje, jei neklystu, vyriausybė kadaise netgi finansavo (o gal ir dabar tebefinansuoja?) programą, kurioje paremiamas kiekvienas šalies gyventojas tam, kad parašytų ir išleistų knygą. Regis, tik vieną. Sunku pasakyti, kaip toji leidyba vyksta – ar knyga redaguojama, ar nustatomi kokie nors parašymo kriterijai, pagaliau – kas tas knygas skaitys, kur kas dėti, pagaliau ir koks tokios programos tikslas – skatinti gyventojų raštingumą, kelti nacionalinę savigarbą ar kas kita? O gal tokia programa veikia kaip prevencinė, mažinanti priklausomybių ir psichinių ligų riziką?..

Kad ir ką begalvotume, tačiau šie du pavyzdžiai liudija ne ką kita, o žmogaus kaip asmenybės išskirtinumą. Ir tuo pačiu – laikmečio paradoksą: kuo daugiau norinčių būti originaliais, išskirtiniais, vieninteliais tokiais, tuo tokių žmonių yra mažiau. Štai iširusio garsiojo „Žuvėdros“ šokių kolektyvo pavyzdys: jaunieji šokėjai nebenori būti kolektyvu, jie nori dirbti individualiai, išgarsėti pavieniui. Ar taip ir bus?.. Kažin. Juk remiantis logika, galima konstatuoti, kad galimybė išgarsėti po vieną – daug menkesnė, nei remiantis didžiule kolektyvo patirtimi, branda ir įdirbiu. Ir, be abejo, kolektyviniu darbu. Yra viena didelė žvaigždė, ryški ir spindinti. Ir yra

daug mažų žvaigždelyčių, kurių šviesa tokia skurdi, kad vos apšviečia jas pačias.

Sunku pasakyti, kodėl žmonės taip veržiasi į žvaigždes. Ne į tas, spindinčias virš galvos ir kviečiančias į tolimų pasaulių paslaptis. Jie tiesiog nori būti matomi ir žinomi, palydimi akimis. Apšnekami, gal net piktai – ir tai geriau, nei nieko. Kitas ryžtasi išgarsėti ir drastiškais būdais: sudaužęs lėktuvą, paėmęs įkaitus ir panašiai. Kaip Herostratas, kadaise padegęs Artemidės šventyklą. Ar tai irgi individualumo apraiška? Asmenybės drama? Veikiausiai taip. Žmogaus, nebejauciančio bendrystės, ryšio su visuomene, su artimaisiais. Jo individualusis „aš“ taip juos užgožia, kad paskui nebelieka nieko kito, tik pačiam į tą savo didžiulį ir neaprepiamą „aš“ sudužti.

Tiesą pasakius, pasaulis – tokia vieta, kur bus skatinamas ir pilkas minios jausmas (vargu ar mano kartos žmonės pamiršo sovietinį kolektyvizmą, bandos jausmą, aklą jos baimę ir inerciją), ir atskirtas nuo bendruomenės individualumas, egoizmo ikona. Šie du, regis, iš pažiūros skirtingi dalykai puikiai papildo vienas kitą ir liudija ne ką kita, o tik žmogaus nuvertinimą – tiek jo kolektyvinę, tiek individualią veiklą ir tos veiklos prasmę. Pirmiausia, ką turime padaryti – nesiskaldyti į šias grupes ir priimti Dievo mums duotus asmeninius talentus ir bendruomeninės veiklos iššūkius kaip darnų, gyvenimo pagrindą sutvirtinantį, o ne išskaidantį dalyką.

Renata Šerelytė

KAD NEBŪTŲ AUŠRINĖS

*Miško medis nutildo lapus,
Nuramina išdykusių šaką,
Kai vidunakčio balsas trapus
Savo pasaką seka.*

*Kai po vienkiemius klykia gaidžiais
Ar kaip beprotis žirgas sužvengia,
Meteorų kritimais plačiais
Nukryžiuja padangę.*

*Po tamsiausiu medžiu,
Kur nakvoja apuokas apakęs,
Nuo žvaigždžių
Nuriedėjo dvi žėrinčios akys.*

*Į šviesumą akių,
Kur paparčių žvaigždynai ištryškę,
Iš vidunakčio pelkių klaikių –
Peteliškės.*

*Nerangiais sukuriais –
Jų skridimai gaisrus užgesina.
Tamsa susilieja koriais
Nesulaužomo švino.*

*Už nakties susibėga keliai.
Ir širdy tylumos begalinės
Ima juoktis apuokas aklai,
Kad nebūtų aušrinės.*

Henrikas Radauskas

Šio šeštadienio Kultūros turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Žvaigždė ir žvaigždynas • **2-as psl. Astrida Petraitytė.** Algirdas ir Mindaugas. Iš rašomos knygos „Kauno chuliganas“ • **4-as psl. Laimutė Vasiliauskaitė-Rožukienė.** Prikelti iš užmaršties ekspresionistės darbai apie Vilnių – Vilniuje • **5-as psl. Renata Šerelytė.** Naujos knygos. J. Sajausko „Neužmirštami Suvalkijos vardai“ • **6-as psl. Dalia Staponkutė.** Iš dviejų renkuosi trečią: mano mažoji odisėja • **7-as psl. Jonas Kairevičius.** Aš iš Bimbilinės (3) • **8-as psl. Kultūros kronika**

Kitame numeryje: „Laikinoji sostinė lietuvių literatūroje“ • Mūsų protėvių dvasinė kultūra

SPAUDOS,
RADIO IR
TELEVIZIJOS
RĖMIMO
FONDAS

Spaudos, radijo ir televizijos rėmimo fondas 2015 m. suteikė 15 000 Eur paramą šeštadieniam „Draugo“ priedui „Kultūra“, projektui „Lietuvos kultūros sklaida ir kultūros paveldo išsaugojimas bei lietuvių puoselėjimas pasaulyje“

Algirdas ir Mindaugas

Iš rašomos knygos „Kauno chuliganas“

ASTRIDA PETRAITYTĖ

Širvintose [ten II p. karui baigiantis įsikurta laikinai] mokytojai Marija ir Antanas Patackai susipažino su mokytojais Jone ir Stasiu Tomoniais, nes mokytojavo toje pačioje Širvintų gimnazijoje. Jų vyresnėlis Mindaugas buvo penkeriais metais vyresnis už Algirdą, vyriausiąją Patackiuką. Netrukus įsikūrusios Kaune, abi šeimos atnaujino pažintį. Tomoniai su vaikais ir sena teta gyveno Žmuidzinavičiaus namo (tapusiu vėliau Velnių muziejumi) pirmame aukšte.

Draugystė tarp vaikų užsimezgė iškart. Ką manai – pypliams Patackiukams gerokai vyresnis Mindaugas ir draugas, ir autoritetas! Šeimos šaknys buvo bajoriškos, ponija Tomonienė giminiavosi su garsiaisiais Daugirdais, o Stasio Tomonio tėvas prieškarui, nors ir trumpai, pabuvo Lietuvos susisiekimo ministru. Tomoniai Nepriklausomoje Lietuvoje buvo aktyvūs tautininkai, taigi Stasiui Tomoniui, savo ūgiu išryškėjančiu visose nuotraukose, sovietams užėjus grėsė nemalonumai, tad jis buvo priverstas, kaip ir daugelis inteligentų, parašyti trumpą atgailaujančią viešą laiškėlį... Tomonių šeima vizualiai traukė akį, bent jau tėvas – labai aukštas, kumtelėjęs, ūsuotas; visą gyvenimą buvęs knygiumi, taps ir profesionaliu bibliografu (po kurio laiko visa šeima persikels į Vilnių, ir vyresnysis Tomonis darbuosis Nacionalinėje bibliotekoje. Jį, kartkartėmis pražirgliojančią koridoriais, įsidėmės visi tuometiniai studentai). Tomonienė, širdinga moteriškė, šeimai Kaune įsikūrus, pasišventė namams. Žinia, su pinigais buvo striuka, tėvui Tomoniui gavus algą kelias dienas namuose buvo jaučiama šventė, bet mėnesio gale šeimininkei, matyt, tekdavo gerokai galvą palaužyti, kad bent šiuo tuo pamaitintų namiškius.

Bet negi finansiniai sunkumai rūpės Patackiukams, sekmadienį iš pat ryto atlėkusiems pas savo draugą Mindaugą ir nusiteikusiems smagiai čia pasibūti iki vakaro? Šeima sėda pietų, kaipgi kitaip – ir didieji svečiai Algirdas su jaunesniu broliuku Saulium kartu. Patackienei, žinoma, rūpestis – mėgina vaikus ir perspėti, kad negalima žmonių apvalgyti, ir suskanta įdėt jiems kokį sumuštinuką, bet neatrodo, kad tie padaužos dėl to kvaršintų sau galvas. Juos traukia ne tik draugystė su vyresniu Mindaugėliu, bet ir pats namas – didelis, modernus, kartu ir senoviškai paslaptingas, o svarbiausia – šlaitas prieš jį, nueinantis iki pat Žalialkalnio viršumos, toksai kabantis, terasomis išsidėstęs sodas. Kokia tai nuostabi žaidimų erdvė! Slėpynės ir gaudynės – tai bent smagūs užsiėmimai! Ir savo draugą šunelį Draskių, kai vargšas nudvėsė, vaikai ten palaidojo.

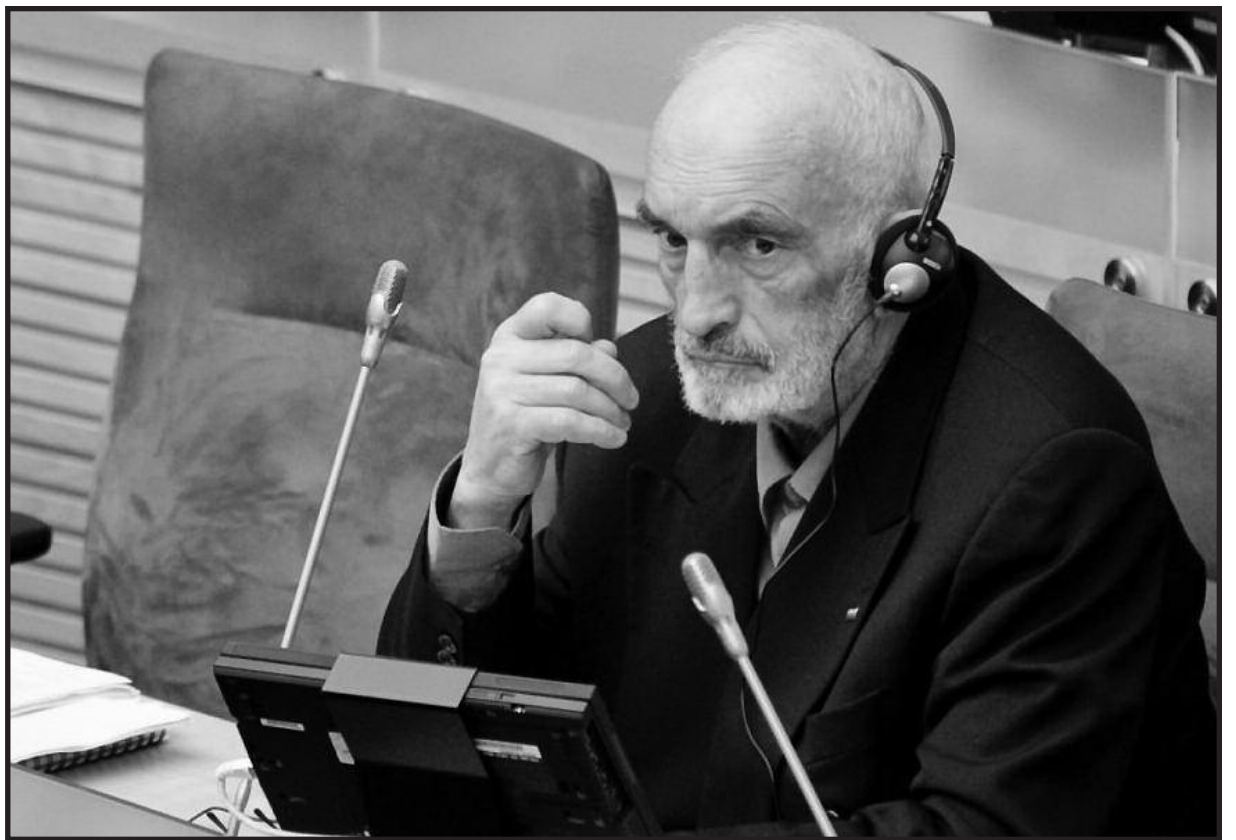
Vaikų būrį domina ir sena šeimos teta, veikia močiutė, gal 90 metų – mat ji visad turi atsargoj saldinių. Kiek čia trunka, kad senutė užmigūt – yra proga įšliūkinti ir kelis saldinius nugvelbti! Vaikams baisiai įdomu matyti, kad atsibudusi tetulė ryškiai pasidazo, išsipuošia ir išeina pasivaikšioti...

Didįjį penktadienį sukrėtė žinia: Amžinybėn išėjo Algirdas Patackas... Žavėjęs savo bekompromisine vertybine pozicija. Lietuvos nepriklausomybę matavęs ne materialia gerove, bet – dvasios kategorijomis. Teigęs krikščionybės ir senojo baltų tikėjimo dermę. Su tyrėjo užsidegimu gvildenęs baltiškąjį paveldą, gimtąją kalbą, tautos prigimtį – ir dar daug ką.

Mūsų bendras darbas – biografinė jo knyga – liko iki galo neužbaigtas, teks baiginėti vienai. Algirdas ne tik dalijosi prisiminimais, man jų klausant su diktofonu rankoje, bet ir peržiūrėdavo surašytus fragmentus, kai ką redaguodamas pagal save. Bet pasiūlymą būti įvardytam bendraautoriumi karštai užprotestavo: jis apie save knygos nerašysias...

„Draugo“ kultūrinio priedo skaitytojai jau turėjo progos perskaityti porą fragmentų, atspindinčių reikšmingus Algirdo Patacko gyvenimo etapus („Zimagoras“, „Didieji išbandymai“). Dabar siūlome skyrelį, kuriame tarsi ir ne Algirdas yra pagrindinis veikėjas. Bet ir buvimas ištikimu Mindaugo Tomonio bičiuliu liudija didvyriškumą. Mindaugas po savo žuties tarsi tapo idėjiniu nelegalaus kultūrinio leidinio „Pastogė“ krikštatėviu. Algirdo su bičiuliais 1978 m. rengtame, pagrindžio sąlygomis spausdintame pirmajame numeryje įdėta ir Mindaugo Tomonio nuotrauka...

Abu didūs. Abu apšviečia, išryškina vienas kitą.

Algirdas Patackas savo darbo vietoje Seime

Algirdas smalsiai apžiūrėjo ir savo draugo Mindaugo „darbo kambarį“...vonioje; visą gyvenimą Mindaugas neturės žmoniškų sąlygų darbui...

• • •

Į kavalierius bręstančio Algirdo ir jau subrendusio Mindaugo keliai išsišakojo kiek skirtingomis kryptimis, bet gal ir neatsitiktiniai atsitiktinumai lėmė po kelerių metų draugams susidurti Vilniuje, kur jau aspirantas Tomonis paakins nesėkmę Kaune patyrusį Patacką savo mokslinei karjerai jaukintis sostinė.

Vilniuje Algirdas su vaikystės draugu vis epizodiškai pabendraudavo, bent iš šalies stebėjo dvasinę ir fizinę jo raišką. Gailaudamas priėmė šio į filosofinę ir poetinę kontempliaciją linkusio bičiulio iššeimyninimą – pripažino, kad jaunoji Tomonienė ir geros širdies, ir rūpestinga, ir tris namų kampus paremianti, bet sau užanspaudavo: „ne ta moteris“. Mindaugas po aspirantūros darbą surado lyg ir pagal save, savo meninius polinkius – Paminklų restauravimo institute. Ne itin dažnai, bet vis apsilankydavo aspirantų bendrabutyje spontaniškai susibūrusio literatų ratelio suėjimuose. Algirdas kartą davė jam paskaityti A. Maceinos „Niekšybės paslaptį“. Ši kyga Mindaugui, iki tol klaidžiojusiam po budizmus ir kitas egzotines pasaulėžiūras, padarė didžiulę, galbūt lemiamą įtaką – jis apsisprendė už katalikybę ir su neofito įkarščiu perkeitė savo pasaulėžiūrines vertybes.

O aštunto dešimtmečio pradžioje ėmus vėl stipriau

gniaužtis ideologiniam kumščiu, Mindaugas – net ir pogrindyje patyrusiems draugams, Algirdui taip pat, žioptelėjus iš nuostabos – trenkė lyg dalgiu į akmenį... Institutas Tomonį komandiravo į Kryžkalnį – restauruoti žymiosios „Motinos“, paminklo tarybinei armijai išvaduoti, o šis parašė raštą, jog atsisakęs, nes: „nepripažįstu dabartinio Lietuvos statuso“, primindamas ir masinius trėmimus... Tai išgirdęs Algirdas su draugais nulėkė į instituto kadru skyrių – išprašyti to rašto, jį anuliuoti, padaryti nebuvusiu... Bet stropioji inspektorė jau buvo jį atidavus „kur reikia“. Gal po poros dienų pas Mindaugą į namus atkako sanitarai, išvežė į Vasaros gatvės psichiatriinę... Visoj Sovietų Sąjungoj kaip tik buvo atostas efektyvus disidentų palaužimo mechanizmas – psichiatriinė, poros mėnesių tyrimas, diagnozė, išrasta Maskvos Serbskio institute – „vialo tekusčiaja šizofrenija“, tada jau izoliavimas ir „gydymas“.

...tai tokia šizofrenijos forma, kurios beveik nesimato, ir kurią tik KGB gali įžvelgti...

Vilniaus psichiatrai pasirodė mokslingesni už maskviškius, kurie bent porą mėnesių tirdavo prieš suformuluodami diagnozę – Tomoniui šis „specifinis“ psichikos sutrikimas buvo viens du nustatytas, išvadą pasirašė trys psichiatrai... Pacientą iškart imta gydyti insulinu, iki komos būklės. Algirdas ir kiti bičiuliai, aplankę Mindaugą, iš jo palatos draugų išgirdo šį vis šaukiantis pagalbos įsikibus į lovos virbus – „...gelbėkit! gelbėkit!“ Pirmiausia būtina žinią perduoti į Vakarus! – taip jie nusprendė pradėti gelbėjimo operaciją. Jų žvilgsnis nukrypo į Litanistinius

Nukelta | 3 psl.

Atkelta iš 2 psl.

kursus užsieniečiams, vykstančius Olandų gatvėje, į kuriuos daugiausia suvažiuodavo emigrantų vaikai. Ir anksčiau jie vis pasistengdavo su tais kursantais užmegzti ryšį – perteikti jiems tikrąją Lietuvos vaizdą. Nors tai nebuvo paprasta užduotis – suprantama, pilnu pajėgumu veikė sekimo mašina, registruojanti, kas pas ką apsilankė, kas su kuo ir kur susitiko. Kai jie vienam atvykėliui vyrukui įdavė laišką – liudijimą apie Tomonį, tas raštas greit atsidūrė KGB rankose: vyrukas, iškviestas, paprašytas atnešti tai, kas jam perduota, klusniai atnešė... Algirdą stebino tas užsieniečių bailumas. Išimčių būta nedaug. Kartą, atvykus vienam iš „Metmenų“ redaktorių Kęstučiui Žygui, Algirdas kartu su Juozu Prapiėsčiu ir Mindaugu pasistengė su juo susitikti ir pasikalbėti. Netrukus „Metmenyse“ pasirodė niekam nežinomo poeto Tomo Kuršio eilėraščiai. Ne pirmąkart tą vasarą tobulinti gimtosios tėvų kalbos atvyko ir Algirdo kanadietės pusseserės – Rasa, būsima istorikė, ir Saulė Mazeikaitės. Šios merginos po kursų išvažiavo pasiėmusios ne tik jų laišką dėl Mindaugo, bet ir (net pusbroliui Algirdui nežinant) *pastoginių* [„Pastogėje“] publikuotų eilėraščių – netrukus Tomo Kuršio ir kitų pastogininkų eilėraščiai pasirodė „Aiduose“.

Nors ir kaip jausdamas vaikystės laikų sentimentus Tomonių šeimai, nors ir kaip gerbdamas vyresniąją Tomonį, Algirdas negalėjo jam atleisti davus sutikimą Mindaugo „gydymui“ psichiatrinėje. Tiesa, ne vienam maištininkui ar tiesiog meniškai sielai psichiatrinė buvo tapus apsauga nuo rūstesnių išbandymų – kalėjimo, armijos muštro, bet Mindaugo atvejis buvo tragiškesnis.

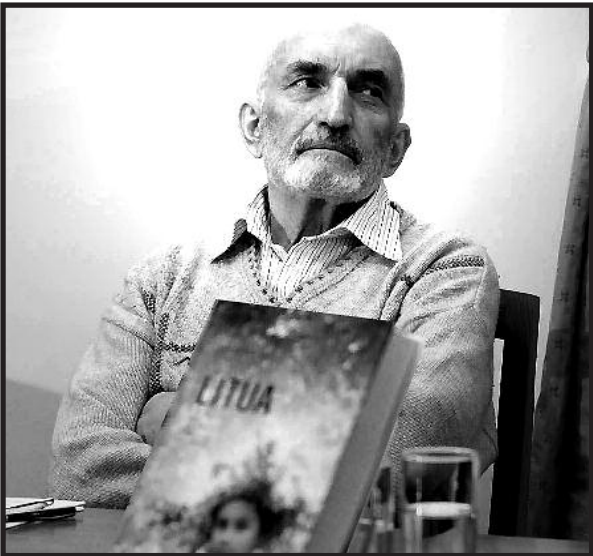
O tėvas Tomonis, suprantama, nebuvo patenkintas Algirdu, kad šis sūnų maištingais keliais veda (nors gal ir nesužinojo, kad aplankantis bičiulis net ragino Mindaugą bėgti iš ligoninės). Tėvas patikėjo, kad Mindaugui bus geriau, jei jis gydysis, vartos vaistus (galiausiai, po visko, pripažins, kad šeima geriau būtų priešinusis šiam „gydymui“).

...galiu pasakyti: jei ne tėvo sprendimas neprieštarauti „gydymui“, Mindaugas būtų gal ir aplaužytas, bet gyvas...

Algirdas,

Išleistas iš ligoninės Mindaugas vėl tęsė, ką pradėjęs – ėmė ir apsilankė šv. Kazimiero bažnyčioj, paverstoje Ateizmo muziejumi, ir ten atsiliepiamų knygoje įrašė savo nuomonę apie tai, kas vyksta Lietuvoje, kaip persekiojami tikintieji... Įrašą ištransliavo Vakarų stotys. Mindaugas vėl atsidūrė Vasaros gatvėje. Dabar jam leido itin stiprius vaistus – Moditen B. Negalėjai tikėtis, kad jie neturės pasekmių – pacientas buvo patalpintas į palatą, kurios durys be rankenų...

Kai Algirdas jį aplankė, Mindaugas sėdėjo linguodamas, tik retkarčiais pratardamas: „Nieko nebėgiu“. Ši desperacija pirmiausia liudijo suvokimą, kad jo kūrybinės galios suparalyžiuotos vaistų. Mindaugas tada stengėsi baigti rašyti filosofinę esė „Žinia“, savo gyvenimo pagrindinį veiklą.

Algirdas Patackas pristato savo knygą „Litua“

...tai sovietinių laikų intelektualo brendimo istorija, gal kai kas dabar atrodo ir naivu, bet vertę „Žinia“ turi, žinant visą tuometinį kontekstą...

Mindaugas įdavė savo rankraštį Algirdui, šis tai priėmė kaip priesaką ir kaip atsisveikinimą (kai jau Nepriklausomybės laikais „Žinia“ bus išleista – į knygą sudėjus ne tik šią filosofinę apybraižą, „gydymą“ nulėmusius autoriaus raštus, bet ir poeziją, Algirdas nustebęs, kad porą eilėraščių dedikuota jam – regis, pats Mindaugas to nebuvo jam sakęs...)

Medis

A. Patackui

Kai aš nudžiūsiu,

Liks jums kelmas – pailsėti.

Sėdėsite, mane minėdami.

Iš styrančių šakų išeis

Gal ratams stipinai,

O gal – kirviakočiai Ir dar kai kas.

Ir taip norėčiau,

Kad kamienas jums

Smuiku užgrotų.

Gal tada suprastumėt,–

Kad g y v e n a u ir aš.

Na, bet jei smuikas neišeis,

Tai nors alaus statinė:

Vis naudingas

Daiktas...

Mindaugui esant psichiatrinėje, matyt, šių likimo smūgių nualinta, mirė jo motina. Gydytojas Liaudginas Radavičius paciento į laidotuves neš-

leido. Ir Mindaugas, tas itin delikatus žmogus, leido sau peržengti užsibrėžtąsias mandagumo ribas. Jis ištarė – galime įsivaizduoti, kiek skausmo buvo jo balse ir už šį žmogų, taip savo sąžinės nesaugantį: „Aš jūsų negerbiu...“

Paskutinįkart – nežinodamas, kad tai pabaiga – Algirdas Mindaugą sutiko Stiklių gatvėje, jau išleistą iš ligoninės. O lapkričio 5-ą – buvo 1975-ieji – atlėkė pas jį Juozas Prapiestis: „Mindaugo nebėra, rado po traukiniu, ant bėgių, tarp Vilniaus ir Naujosios Vilnios... Kūnas vienur, galva kitur...“

Algirdas su draugais tuoj nulėkė į Mindaugo namus Lazdynuose – gal pusvalandžiu pavėlavo, saugumiečiai jau buvo viską išnaršę, išsinešę...

Bičiulio laidotuvės Algirdui irgi regėjosi kaip žiauri patyčia – palydintieji apsupti žiedu, „sargų“ snukiai lyg buldogų. Baimė, rodos, tvyrojo ore. Ir Algirdo artimieji prašė: tik neik, nieko nesakyk... Bet tylą būtų buvusi išdavystė. Prie kapo jis vietoj kalbos pasakė eilėrašį: „Oi neverk, motušėle, kad jaunas sūnus eis ginti brangiosios Tėvynės...“ Į laidotuves atėjo Antanas Terleckas, apeigas atliko berods kunigas Svarinskas... Palaidotas šalia motinos. Draugai pasistengė kuo plačiau paskleisti nekrologus, jam skyrė „Pastogės“ numerį.

Beje, Mindaugo žuvimo bylą tyrė toks Stasys Indriūnas, tada dar jaunas tardytojas, tas pats, kur išsinešė Mindaugo rankraščius. Vėliau Indriūnas padarys karjerą – tirs ypatingas, opias (dabar sakytume rezonansines) bylas – kunigų nužudymų ir kitas. Savaime aišku, kad po tų tyrimų niekas taip ir nepaiškėjo, o atvirkščiai – dar labiau buvo užtamsinta. Dabar Stasys Indriūnas sėkmingai darbuojasi generalinėje prokuratūroje...

Jau kitais laikais, jau po Kovo 11-osios, bet dar prieš tragiškąją Sausį, Algirdas, Seimo narys, su draugais televizinininkais nuvyko į psichiatrinę, pareikalavo vyriausiojo gydytojo surasti Mindaugo Tomonio ligos istoriją... Gydytojas išsisukinėjo, bet Seimo nario statusas suveikė – byla galiausiai buvo atnešta. Pasklaidę tarp visų įrašų jie rado ten įklijuotą raštelį rusų kalba, kad Tomoniui atėjo laiškas – tokio ir tokio turinio, šį laišką perduodu KGB... Pasirašyta buvo vyr. gydytojo, to paties, kuris nenorėjo bylos duoti. Akivaizdesnių „humaniškosios medicinos“ bendrystės su šia kitamaniaus traiškančia struktūra negalėjo būti. Televizininkai nufilmavo šį raštelį, neišryškinta juosta buvo atiduota televizijai į Konarskio gatvę... Kai po kruvinojo Sausio joje įsikūrė „kaspervizija“, jie prarado viltis, kad šis dokumentas išliks – atidarius kasetę, neišryškinta juosta savaime apsisvies. Bet ji per stebuklą išliko! Tai pasitarnavo televizinininkams kuriant filmuką apie Mindaugą Tomonį. O šis pavadintas – „Baltas paukšti, tu sugrįžki...“ . Tai – iš Algirdo eilėraščio...

Baltas paukšti, tu sugrįžki

ir parneški kraujo gėlę

Baltas paukšti, tu sugrįžki,

nepasakė ir išėjo ... □

Mindaugas Tomonis

Rodyklė, nurodanti Mindaugo Tomonio žuties vietą

Prikelti iš užmaršties ekspresionistės darbai apie Vilnių – Vilniuje

LAIMUTĖ

VASILIAUSKAITĖ-ROŽUKIENĖ

Valstybinio Vilniaus Gaono žydų muziejaus (VVGŽM) Tolerancijos centre atidaryta grafikos paroda „Cornelia Gurlitt: širdies kelionė. Vilnius vokiečių ekspresionistės akimis 1915–1917 m.“

Parodą parengė Valstybinis Vilniaus Gaono žydų muziejus 2014 m. jam padovanotų 16 Cornelios Gurlitt grafikos darbų pagrindu. Darbus padovanojo Vokiečių meno istorikas, meno galerijos Hochštate *Kunsthhaus Desiree* savininkas, ir šios parodos mecenatas dr. Hubertas Portzas, atradęs šią menininkę, kai ėmė domėtis XX a. pr. Drezdeno meno istorija. Pirmus jos kūrinius jis aptiko Frankfurte, Josepho Facho galerijoje (atkeliavo iš dailininkės mylimojo šeimos), kitus „sužvejojo“ iš C. Gurlitt draugų, išspausdinęs skelbimą laikraštyje. (Pernai „*Kunsthhaus Desiree*“ buvo atidaryta pirmoji po šimto metų C. Gurlitt ir jos aplinkos menininkų paroda „Laisvas kambarys Corneliai Gurlitt, Lottei Wahlei ir Conradui Felizmulleriui“).

Atidarant parodą Vilniuje pasisakė Tolerancijos centro vadovas Markas Zingeris, Vokietijos ambasadorė Jutta Schmitz, parodos mecenatas Hubertas Portzas, prof. dr. Julius H. Schoeps ir Gurlittų šeimos atstovas.

Tolerancijos centras – pati tinkamiausia vieta rodyti Cornelios Gurlitt darbus, nes tolerancija jai buvo labai svarbi (menininkė buvo ir vokiečių, ir žydų kilmės), antra, 22 jos kūriniai (litografijos ir piešiniai), rodomi šioje parodoje, daugelis sukurti Vilniuje, ir jos norai bei troškimai (čia ji išgyveno didžiąją meilę, čia sužydėjo jos talentas) buvo susiję su Vilniumi.

Karas. Talentas. Meilė. Laiškai. Nedaug žinoma biografijos faktų. Cornelia Gurlitt (1890–1919) gimė Drezdene, į Vilnių atvyko 1914 m., Pirmojo pasaulinio karo metais kaip Raudonojo Kryžiaus savanorė. Dirbo gailestingąja seserimi Antakalnio ligoninėje, kurią nuo 1915 m. iš rusų dalinių igulos perėmė vokiečiai, nuo spalio 8 d. joje įrengė karo ligoninės skyrių. „[...] iš maisto atliekų šimtai skurdžių kaimiečių kasdien gaudavo maisto.“ (10-osios armijos laikraštis, Nr. 25, antradienis, 1916 m. vasario mėn. 1 d.).

10-tajai Kaizerio armijai (ji nuo 1915 m. pab. kontroliavo Oberosto provinciją) vadovavo generolas feldmaršalas Hermannas von Eichhornas, kurio provaikaitis p. Rolfas Dyckerhoffas 2010 m. Vilniaus Gaono muziejui dovanojo autentišką skaitmeninių Kaizerio armijos ir Vilniaus fotografijų kolekciją. Ši kolekcija kartu su parodos katalogu „Širdies reikalai“ (Cornelios Gurlitt ir jos amžininkų laišku ištraukos, mintys ir faktai) padeda geriau suprasti to laikmečio Vilnių menininkės akimis.

„*Sunku būti gera sesele, bet mano širdis kupina ir figariško džiaugsmo*“, – rašo Cornelia broliui Wilibaldui 1915 m. lapkričio 20 dieną. „*Slaugydama ji nusiramindavo*“, tačiau „*kaip ji (Cornelia) sako – laimės tai jai nesuteikė*“ (Cornelios mamos Marie Gurlitt laiškas Wilibaldui 1919 m. lapkričio 6 d.).

Laisvu nuo slaugės darbo laiku laisva menininkė nemažai skaitė ir piešė, domėjosi litvakų kūryba, M. Chagallo darbais, lankėsi Vilniaus žydų bendruomenėje. „*Cornelia blaškėsi tarp gynybos ir užuojautos, [...] jautėsi neužtikrinta ir sutrikusi dėl savo žydiškos tapatybės ir savimonės. Betarpiški kontaktai su ten, Vilniuje, gyvenančiais žydais (net)*

ir daugybė žydų kareivių (skatino) kur kas labiau įsigilinti į savo žydišką savimone ir permąstyti „Vakaruose gyvenančių žydų požiūrį ir gyvenimo būdą“. (Ulrike Heikaus, „Nuotraukos pasakoja. Priartėjimas prie Rytų Europos žydų gyvenimo tikrovės per Pirmąjį pasaulinį karą“, Berlynas, 2014 m.).

1917 m. Vilniuje Cornelia Gurlitt surengė savo kūrinių parodą. „*Aš esu čia rodoma ir tarsi dvasiškai įteisinama. (...) Apie mane nemažai kalbama*“, – rašė dailininkė.

Corneliai Gurlitt modernus ekspresionizmas buvo ne vien tik išraiškos priemonė (deformuotos, lūžtančios linijos, grubiai stilizuotos formos), o pirmiausia, egzistencinė filosofija. „*Šiai moteriai buvo būdinga vidinė slegiančios įtampos jėga. Mat toji moteris, kurios vardas ir darbai žinomi tik nedideliam ratui žmonių, jos sutiktų gyvenime, tikriausiai buvo genialiausia ir gabiausia iš jaunosios ekspresionistų kartos. [...] jos anuomet sukurti piešiniai, litografijos ir paveikslai – išraiškingiausias tų metų menas, o tarp moterų dailininkių vargiai rastume jai lygių.*“ (dailėtyrininkas Paulius Fechteris, 1949 m.). Su juo, dailės kritiku, spaustuvininku Pauliumi Fechteriu, savo mylimuoju, Cornelia susipažino 1916 m.

Savo knygoje „Ties amžių sandūra. Žmonės ir susitikimai“ P. Fechteris rašo apie C. Gurlitt kaip „*galbūt pačią talentingiausią jaunosios ekspresionistų kartos atstovę*“ (menotyrininkai prognozavo dailininkės šlovę nuo pirmosios jos grupinės parodos Vokietijoje, Chemnice).

Cornelios brolis Hildebrandas buvo atvykęs pas seserį, bendradarbiavo „Vilniaus laikraštyje“ (*Wilnaer Zeitung*), skirtame Rytų fronto kariams. Vilniuje menininkė gyveno iki 1918 m., vėliau grįžo į

To laikmečio Vilniaus miestelėnų gyvenimas iš dovanotos Vilniaus fotografijų kolekcijos.
L. Vasiliauskaitės-Rožukienės nuotraukos

Drezdeną, persikėlė į Berlyną, bandė ir toliau būti nepriklausoma menininke, tačiau palūžo. Jai buvo tik 29 m., kai mirė nuo pernelyg didelės vaistų dozės.

Vienoje Cornelios Gurlitt litografijoje tarp Vilniaus karo ligoninės sužeistųjų nupiešta pavar-gusi slaugė, bejėgiškai nuleidusi akis ir nusvarinusi rankas. („*Tik ligoninė parodo, kas yra karas*“, – rašė Erikas Maria Remarque’as romane „Vakarų fronte nieko nauja“, 1929 m.).

„Baikšti ir visuomet tyli ji stūmėsi per gyvenimą. Vis mažiau norėjo bendrauti su žmonėmis. Nebepiešė, o tai reiškė, kad net kūrybinis maištas prieš tikrovę nuslopo. 1919 m. vasario pradžioje ji rašė tėvui iš Berlyno: „*Blogiausia tai, kad mumyse kažkas tūno ir nepalijaujamai šaukia; visa tai ne mano reikalo, noriu gyventi savo gyvenimą ir mąstyti savo mintis, subjektyvias ir švelnias, o ne tokias, kokios būsų apsunkintos visokių įvykių. [...] Ilgiuosi vilnietiško gyvenimo būdo, bet čia neįstengiu jo rasti, mane viskas erzina. Kokia atvira anksčiau viskam buvau, o dabar vis labiau užsisklendžiu šiame chaose.*“

Manoma, kad daugelį Cornelios Gurlitt kūrinių po dailininkės tėvo mirties sunaikino jos motina, nes negalėjo pateisinti dukters savizudybės.

Vokietijos ambasadorė Jutta Schmitz pasidžiaugė parodos iniciatyva (nuo pat pradžių Vokietijos ambasada buvo įtraukta į šį projektą). Ambasadorė atvyko į Vilnių prieš metus, tuomet buvo prasmingų metinių sukaktys: 25 m. po Berlyno sienos griūties ir Baltijos kelio minėjimas, tačiau būta ir liūdnujų sukakčių: 75 m., kai prasidėjo Ant-rasis pasaulinis karas ir prieš 100 m. prasidėjęs Pir-masis pasaulinis karas. Nedaug būta to laikmečio

liudininkų, pabrėžė ambasadorė, Cornelia Gurlitt sugebėjo perteikti savo išpūdžius, to laikmečio dvasią, atspindėjo Vilniaus žydų gyvenimą, kuris po Pirmojo pasaulinio karo baigėsi. Ambasadorė pasakė, kad šioje parodoje galima išvysti vienos iš nedaugelio moterų dailininkų ekspresionistų kūrinių, o paroda įdomi ir tiems, kurie domisi istorija.

Parodos mecenatas **Hubertas Portzas** priminė, jog tuo metu, kai 1914–1918 Cornelia Gurlitt dirbo gailestingąja seserimi Vokiečių karo ligoninėje Antakalnyje, Vilniuje gyveno 200 000 įvairių tautybių gyventojų: žydai, lenkai, baltarusai, rusai. Užupio respublikos konstitucijos vienas punktas byloja, kad *vilnietis turi teisę gyventi prie Vilnelės, o Vilnelė turi teisę tekėti prie žmogaus*. 1907 m. Vilniuje jau buvo įvykusi pirmoji dailės paroda, 1908 m. įkurta pirmoji Dailės draugija. 1915 m. „*Cornelijos mylimasis Paulius Fechteris, dirbęs Vilniuje, ketvirtame 10-osios armijos spaudos skyriuje, kalbėjo apie fantastišką Rytų ir Vakarų susiliejamą lenkų, žydų, lietuvių, baltarusių ir vokiečių tautų margumyne.*“ (dr. Hubert Portz, „Širdies reikalai“, parodos „Cornelia Gurlitt: Širdies kelionė“ katalogas, 2015).

2007–2008 m. Hubertas Portzas aptiko Cornelios Gurlitt darbą „*Gailestingoji sesuo*“ (ji matome šioje parodoje), o 2012 m. gruodį Frankfurto galerijoje – kelis jos darbus (juos paliko Paulius Fechteris, su kuriuo Cornelia susipažino 10 armijos spaudos skyriuje). Kūriniuose iliustruota istorija: sužeisti kareiviai, sopulingi miestelėnai (Vilnius buvo jos ilgesio rezonatorius). Visų 138 jos darbų pamatyti kol kas negalime dėl teisminio bylinėjimosi. Berno dailės muziejaus direktorius pažadėjo, kad jei testamentas nebus užprotestuotas, tuos darbus leis čia eksponuoti (viena giminaitė atsisakė paskolinti

tris Cornelios Gurlitt aliejumi tapytus paveikslus (Hildebrando portretas ir Cornelios autoportretas...). Baigdamas pranešimą Portzas pasakė: „...žmogus turi teisę gyventi šalia Vilnelės. Jos širdis plaka toliau savo miestui. Dabar Cornelia Gurlitt sugrįžo. Menas turi galią skatinti visas sienas jungiančią savimone“.

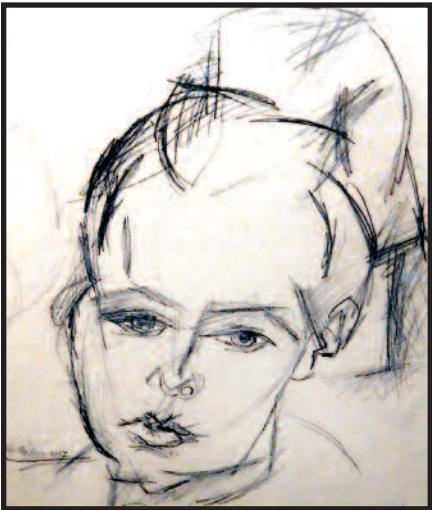
Profesorius **Julius H. Schoeps**, Europos žydų studijų Berlin-Brandenburg Mozės Mendelsono centro di-

rektorius, priminė, kad prieš tris savaites Vilniaus Rotušėje atidaryta paroda žydų tema. „Šiandien ryte Berlyne netikėtai sužinojau, kad esu tikras Cornelijos giminaitis. Gurlitt yra ta pavardė, kuri dabar labai dažnai minima pasaulyje, tačiau ne Cornelijos, o jos sūnėno Corneliaus, kuris dešimtmečiais savo bute laikė ir saugojo jos kūrinius. Mano noras išsipildė: Cornelios vardas vėl tariamas Vilniuje. Tai pirmiausia pono Huberto Portzo ir Marko Zingerio nuopelnas. Europos žydų studijų Mozės Mendelsono centras užsibrėžė prikelti vardus, kurie nepelnytai buvo užmiršti, nugrimzdę užmarštin, o dabar vėl išvydo dienos šviesą. Žadama įkurti multilateralinį (nuo seniausių laikų iki šių dienų) žydų palikimo centrą, kuriame tyrėjai mokslininkai iš viso pasaulio galėtų dirbti ir informuoti visuomenę apie savo atradimus (prieš dvejus metus Zagrebe įkurtas Mendelsono institutas). Cornelia Gurlitt nebuvo kilusi iš Vilniaus, Vilnius nebuvo jos gimtinė, tačiau iš jos darbų matome, kaip šis miestas ją traukė – apie tai byloja ir šios parodos pavadinimas. Būtų labai miela, kad ir ateityje turėtume progų pristatyti tokias parodas, dėkoju visiems už dėmesį – prieš išgeriant taurę vyno iš Štern (Stern) vyninės – pono (parodos mecenato) Huberto Portzo gimtųjų vietų“.

Gurlittų šeimos meno tradicijos, Hildebrando kolekcija ir skandalinga Cornelios sūnėno Corneliaus šlovė. Menininkės dėdė Fritz Gurlittas 1883 m. surengė pirmąją prancūzų impresionistų parodą Vokietijoje, o brolis Hildebrandas (1895–1956) vadovavo Karaliaus Alberto

Nukelta į 5 psl.

Atkelta iš 4 psl.

Medicinos sesuo Cornelia Gurlitt. Popierius, pieštukas, privati nuosavybė, 1917 m.

muziejui Cvikau mieste ir Hamburgo Meno susivienijimui (*Kunstverein*), prekiaavo modernistų kūrinių. Pasirodo, jis buvęs ir nacių išgrobstyto meno kolekcininkas, vienas iš keturių ekspertų, kurie Hitlerio įsakymu „valė“ imperiją nuo „išsigimusių“ žydiško meno (nepaisant senelės žydės, kuri buvo ištekJusi už tapytojo Luiso Gurtlitt), bet, pasirodo, jis visų šedevrų nesunaikino, o juos saugiai paslėpė. Menininkės sūnėnas Cornelius Gurlitt 2014 m. pab. Berno muziejui (Šveicarija) testamentu paliko XX a. šedevrų kolekciją (juos pusę amžiaus slėpė rūsyje „paveldėjęs“ iš savo tėvo Hildebrando, Cornelios brolio). Tarp jų – 138 Cornelios Gurlitt darbai, sukurti 1914–1919 m. (ateityje visi jie bus rodomi Vilniuje). O Cornelios tėvas (Cornelias senelis) irgi Cornelius Gurlittas (1850–1938) buvo architektas, Baroko tyrinėtojas ir Drezdeno Technikos universiteto rektorius, Drezdene įrengęs dukrai dailės studiją.

Nacių valdymo metais Cornelios brolis Hildebrandas privalejo išvalyti imperiją nuo „degradavusio“ XX a. avangardo, o fiureriui įrengti asmeninį muziejų, kur būtų vien XIX a. vokiečių romantikų kūriniai. Hildebrandas atrinkinėjo iš Vokietijos (vėliau – ir iš okupuotų Europos) muziejų „išsigimusį“ meną, tačiau ne visa buvo sunaikinta, kai kas slapta parduota užsienyje, kai kuriuos kūrinius H. Gurlittas įsigijo pats. Po karo Hildebrandas teigė, kad dauguma jo kolekcijos kūrinių sunaikinta per Drezdeno bombardavimą. Taigi jis be įtarimų toliau prekiaavo meno kūrinių, kol 1956 m. žuvo autoavarijoje. Nuo tada šedevrų kolekciją perėmė (ir ją slėpė) jo sūnus Cornelius Gurlittas. Pastarasis dažnokai važinėjo iš Šveicarijos į Vokietiją, tad netyčia sukėlė pareigūnų įtarimą: galbūt slepia mokesčius. 2012 m. patikrinus jo namus Miunchene rasta milijardų eurų vertės kolekcija: 1258 darbai be rėmų ir 121 įrėmintas paveikslas bei kito giminaičio namo rūsyje netoli Zalcburgo: 240 garsių dailininkų paveikslų.

„Pražuvė“ ir nežinomi šedevrai. Rastoje kolekcijoje – Pablo Picasso, Claude Monet, Pierre'o-Auguste'o Renoiro, Maxo Beckmanno, Edvardo Muncho, Auguste'o Rodino ir kitų garsių dailininkų kūriniai, vienas nežinomas Marco Chagallo darbas ir dingusia laikyta Henri Matisse'o „Sėdinti moteris“. C. Monet paveikslas vertinamas apie 10 milijonų eurų. Tarp šedevrų minima ir bronzinė A. Renoiro skulptūra, Paulio Gauguino, P. Picasso ir Paulio Cezanne'o piešiniai. Kartu aptikti nežinomi garsių dailininkų darbai, kurie papildys XX a. meno istoriją. □

RENATA ŠERELYTĖ

Justinas Sajauskas. *Neužmirštami Suvalkijos vardai*. Miniatiūrų romanas. – Vilnius, Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2014

Grožinės literatūros apie pokario metus parašyta daug, ypač romanų, storų ir plonų, tačiau tik nedaugelis tokių knygų išlieka atmintyje, juolab yra įtraukiamos į kūrybiškiausių ar geriausių metų knygų sąrašus. Peržvelgus LLTI kūrybiškiausių knygų dvyliktukus, sudaromus nuo 2004 metų, tokios tematikos knygas galima suskaičiuoti ant vienos rankos pirštų. O jeigu imtume partizaninio karo temą, tai Justinas Sajauskas apskritai būtų unikalus autorius, taip savitai, pasitelkdamas miniatiūrą, liudijantis šią temą (būtent *liudijantis*, o ne aprašinėjantis, kuriantis, konstruojantis, komentuojantis ir pan.). R. Granausko „Šventųjų gyvenimai“, kurių pagrindu paimta rūsti pokario realybė, irgi *liudijantis*, bet pasirinktas žanras šiuo atveju leidžia autoriui sukurti įsimenančius psichologinius veikėjų portretus ir pasakojimo slinktį, matyti pagrindinius teksto struktūros klotus ir kai kuriose novelėse pasakojimo atomazgą susieti su dabarties laiku (Granausko novelė apie Nepriklausomybės sulaukusius sribus).

Sajausko miniatiūrose (kodėl jų nepavadinus mini novelėmis?) šių sąsajų irgi esama – tik jose laikas, būdamas labai realus, momentinis, sykiu yra ir metafizinis, beribis: sribas, sakydamas, kad jo ištremti žmonės niekada negrįš iš Sibiro, pats jau yra miręs, o jo nuskriaustieji – seniai sugrįžę į Lietuvą. Arba kitas „liaudies gynėjas“, užsitempdamas nuo lavono nuvilktą švarką, irgi papildo Hado kariuomenės gretas: po kelių dienų, girtas būdamas, nesuvaldo automato ir persišauna vidurius.

Ir Granausko, ir Sajausko kūriniai tarsi ir nėra *tikri*, tradiciniai romanai: vienas apibūdinamas kaip novelių, kitas – kaip miniatiūrų romanas. Tačiau teigti, kad tradicinio romano žanras, liudijant pokario įvykius, būtų nepalankus vienam ar kitam autoriui, tarsi ir nėra jokio pagrindo, nes tradicinės sąrangos romanų yra parašęs ir vienas, ir kitas autorius. Šiuo atveju būtų galima teigti, kad tokius žanrus autoriai pasirinko kaip geriausią variantą turimai medžiagai sukomponuoti.

„Neužmirštamų Suvalkijos vardų“ autorius, pasirinkdamas miniatiūrą kaip kompozicinį elementą, sakyčiau, nepabūgo iššūkio. Juk miniatiūra – tai žanras, kuris gali būti apie nieką (nei eilėraštis, nei esė, nei proza; dėl žanrinio amorfiškumo jį labai mėgstą pradedantieji). Tačiau Sajausko miniatiūros – tokios koncentruotos ir grynios, kad net švyti. Jose tarsi nėra nieko nereikalingo – net tose, kuriose kalbama apie paprasčiausius įvykius. O kai kurias vėta perskaityti kelis kartus, kad atsiskleistų potekstė. Šiuo atveju, sakyčiau, autoriui padėjo ne tik kalbinė klausia (Sajausko miniatiūros parašytos švaria ir taupia kalba, su asūros ironijos kibirkštėlėmis), bet, matyt, ir asmeninė patirtis, muziejinininko darbas, nes tokių liudijimų nesugalvosi, juos reikia kruopščiai rinkti, fiksuoti, galvoti, kaip juos pateikti.

Kitas įsimenantis knygos bruožas – joje nėra jokio paviršinio patrio-

tizmo ir egzaltacijos, sugadinusios daugelį profesionalių rašytojų parašytų kūrinių apie partizanus, kuriuose dėl istorinės satisfakcijos aukojama meninė tiesa. Tiesa, „žmogiškų“ sribų Sajausko romane nėra, ir tai iš tiesų daug ką apie šią socialinę grupę pasako, bet pasitaiko vienas kitas „žmogiškas“ okupantas (kai sribas nušau-na pabėgti mėginančią mergaitę, rusas kareivis pasako tam, kad šis „svoločius“) ar neteiskus partizanas (įvykdo nuosprendį savavališkai, be partizanų teismo), tačiau tai visgi neužgožia realios istorinės situacijos ir neteisina okupacinio režimo ir jo priemonių. Kai kuriuose dabartės meniniuose kūriniuose (neretai – rašomose biografi-jose) bandoma parodyti, kad mes irgi buvom žmonės, ir neblogi žmonės, norėjome gyventi, užtat ir taikėmės su tuo režimu. O ką tada sakyti tiems, kurie nesitaikė, bet irgi norėjo gyventi?.. Ar tarp jų nebuvo gerų žmonių?.. Ar iš-eitų taip, kad vieni geri žmonės kitus gerus žmones trėmė į Sibirą, šaudė, kankino kalėjimuose, ir niekas dėl to dabar nekaltas?..

Ši situacija Sajausko romane liudijama taip pat taupiai, kaip ir kitos: nuolatinės įtampos, nežinios, išdavysčių, apokaliptinio siaubo ir žmogiško jautrumo bei narsos. Atpildo, satisfakcijos jausmas – plonytė, vos įžiūrima gija, tačiau ji plieninė. (Kaip ir Granausko „Šventųjų gyvenimų“ novelėje apie nepriklausomybės sulaukusius sribus). Liudijanti, kad laikas gali būti suvokiamas kaip metafizinė kategorija, ir šiuo atveju mirtis – ne pabaiga, o pradžia, atverianti tikrąją žmogaus esmę. Pasak Viktoro Franklio, tokiose egzistencialistinėse situacijose, kurios vadinamos ribinėmis, labiausiai išryškėja tikrasis žmogaus veidas: ne aptakus žmogiškumas, o aštrieji „arba-arba“, kai pasirinkti reikia vieną pusę. Tas, kuris bando būti visiems geras, yra drungnasis, kurį, pasak Šventojo Rašto, Dievas išspjauna iš savo burnos.

Laimantas Jonušys teigia, kad „Neužmirštami Suvalkijos vardai“ – kūrinys, „minimalistinės stilistikos atradimais kai kuo netikėtai artimas klasikinei Rytų poetikai“. Stilistinė raiška iš tiesų primena rytietiškąją, tačiau savo semantika romanas, sakyčiau, neatsiejamas nuo krikščioniškosios kultūros tekstų, nuo Senojo Testamento ir Evangelijų. Tai tokios temos, kaip garsioji „akis už akį, dantis už dantį“ (išdavikų ir skundikų likimas romane yra aiškus ir nulemtas – niekas neišvengia atpildo), brolis prieš brolį, tėvas prieš sūnų (tėvas kariauja sribų, sūnus – partizanų pusėje, o mo-

tina kankinasi, stengdamasi, kad jų keliai nesusikirstų, ir „lengviau atsikvepia“, kai sūnus žūsta (!), Kristaus kančia (vieną partizaną sribai ne tik nukryžiuoja, bet dar ir padega), trisdešimties sidabrinių (neretas susigundo išduoti partizanus dėl valdžios siūlomų pinigų, netgi patys artimiausi žmonės) ir kitos. Biblinių temų semantika tokia stipri, kad persmelkia netgi raišką – ji atrodo rūsčiai asketiška.

Knygoje yra ir įdomių, negirdėtų istorinių faktų – partizanų būryje kovęsis Garnys buvo narsus vokiečių kareivis, kulkosvaidininkas, žuvęs kaip ir kiti jo likimo broliai, kitam partizanų būriui Pilotiškėse vadovavo austras, mylimas kaimo gyventojų, kitame kariavo iš fronto atkliuvęs vengras... O rūsčią asketišką raišką pavairina ir savotiškas humoras. Pavyzdžiui, kad ir vestuvių epizodas: už sienos „jautulingai“ virkaujant armonikai, atskirame kambaryje sėdintys partizanai neiškenčia ir, apsirengę pamergių rūbais, užsirišę nuometus, eina šokti. Ogi jautulingoji armonika jau prišaukusi sribus, ir vienas iš jų įsigėdžia pašokti su „lietuvaite“ – vienu iš narsiausių parizanų, Liūtu. Situaciją užbaigia lakoniškas autoriaus komentaras: „...kur tai matyta – nudėti šokio partnerį?“ (142 psl.).

Šis epizodas, kaip ir daugelis kitų, labai kinematografiškas, nuotykingas. Tačiau ar tinka žodis „nuotykis“, jeigu taikai jį pokarį vaizduojančiai literatūrai? Skamba vos ne šventvagiškai, bet šiuo atveju kalti pramoginės kultūros šablonai, vaizduojantys „nuotyki“ kaip bravūrišką avantiūrą, o ne pats žodis, kuris reiškia ne ką kita, o įvykį, nutikimą. Tokių gyvų nuotykių (nutikimų) „Neužmirštamuose Suvalkijos var-duose“ – su kaupu. Jie, kaip ir dera nuotykiams, yra ir baisūs, ir juokingi. Šie du komponentai – baimė ir juokas – būdingi pasakos ir mito erdvėlaikiui. Todėl ne veltui į rūsčiai asketišką pasakojimo struktūrą įsipina ir kruvinų rugių motyvas (toje vietoje, kur žūsta partizanas, auga kruvini rugiai, ir net juos nupjovus, kruvini atželia), ir Drebulės išdavystė (mažutė partizano dukra netyčia pasako savo tėvo vardą priešams). Taigi pasakojimo slinktis apima ir transformuotą mitą – ciklinis mitų laikas, liudijantis uždarą ir monotonišką gamtos rato sukimąsi, tarsi sprogsta, egzistencija tampa beribė, laikas – nebe gamtiškas, uždaras, o metafizinis. Išdavęs sribams partizanus, žmogus vargu ar galės ramiai kaupti bulves – elgdamasis pagal natūraliosios atrankos (ar klasių kovos) dėsnius, jis išduoda savo žmogiškąją prigimtį. Vėlgi Šventojo Rašto ištarmė – kas saugos savo gyvybę sau, tas ją praras, o praradusieji ją dėl tiesos bus įrašyti į amžinąją Gyvenimo knygą.

Ši biblinė potekstė romane labai stipri. Šiuo atžvilgiu „Neužmirštami Suvalkijos vardai“ sietini ir su kitais kūrinių, kuriuose trumputis gyvenimo „nuotykis“ išsiskleidžia į amžinybę ir teisiųjų vainikas nuo smurtininkų rato pragare atskiriamas septynaukščiu skastyklos kalnu (Dianos Glemžaitės, Broniaus Krivicko eilėraščiai, Liongino Baliukevičiaus-Dzūkio dienaštis). Praradusieji savo gyvybes išsaugojo jas, o neretas, kuris saugojo, prarado. Tai ne paradoksas, veikiau – dėsningumas, jį patvirtina ir realybė. □

Literatūra ir menas,

2015 balandžio 10 d.

IŠ DVIEJŲ RENKUOSI TREČIĄ: MANO MAŽOJI ODISĖJA

DALIA STAPONKUTĖ

Apie autorę. Dalia Staponkutė gimė 1964 m. Šiauliuose. 1987 m. Baigė filosofiją Leningrado (dabar Sankt Peterburgo) universitete. Po studijų dėstė Šiauliuose, 1989 m. išvyko gyventi į Kiprą. Ten pradėjo versti iš anglų, rusų, lietuvių, vėliau - iš graikų kalbų, dirbo įvairiose įstaigose. Vertė grožinę literatūrą: Niką Kazantzakį – į lietuvių, Sigitą Parulskį – į graikų kalbą. Apgynusi daktaro disertaciją, dėstė Kipro valstybiniame universitete, buvo trumpam grįžusi dirbti į Lietuvą, JAV išleido monografiją apie filosofą Alphonso Lingį, dalyvavo Artimųjų Rytų regiono taikos konferencijose. 2007 m. debiutavusi su esė rinktine „Lietumi prieš saulę“, sulaukė kritikų ir skaitytojų įvertinimo. Daug keliauja, tačiau daugiausia laiko praleidžia Nikosijoje, Kipre, turi dvi dukras – Elektrą ir Nefelę. Esė rinktinė „Iš dviejų renkuosi trečią: mano mažoji odisėja“ išrinkta kūrybiškiausia 2014 m. knyga.

Dalia Staponkutė

PAS LIETŲ

Ištrauka iš knygos

„Einam pas lietų“, – pakirdusi sako „debesis“ vardu Nefelė. Ir mudvi atsiduodame braidyto po didžiules sodybos balas meditacijai... Lijo, sulijo, išsilijo, prilijo, palijo... Elektra pastebėjo, kad lietuvių kalba yra tikras *puzzle*, galvosūkis, žymiai sunkesnė už graikų, ir lietuviški žodžiai be mažiukių po-, iš-, per-, nu-, į- yra kaip citrina be sėklų. Kildinu dukrų vardus iš lietuviškų Danguolė (nefos – debesis), ir Gintarė (ilektron – gintaras), o jiedvi juokiasi, tarsi būčiau pavadinusi jas neregėtų daiktų vardais.

Per Lietuvos vasaras į mus, regis, prilyja tiek, kad lietų pakeičia dukrų kiprietišką būdą, o mūsų nuotakoms suteikia ramesnį atspalvį, išplaudamas Kipro dulkių auksą ir atverdamas sidabrinį drėgmės gaivumą. Mes tarsi virstame vientisu kūnu žvilgančiu lygiu paviršiumi, gyvename vandens ritmu, vilnijame, supamės, vandenin nugrimzta emocijų, regos ir klausos aštrumas, mes nurimstame. Kūnui irgi tokiu oru sunkoka, bet ramu. Aplinkui lyja, ir pajuntu neapsakomą palaimą, kad laukas ir mano vidus susilieja kaip harmoninga pora. Jie turi išsilyti, išsiliūdėti, išsilydyti, ištirpti vienas kitame. Mano prigimtinis lietingas, nostalgikas vidus ir šlapias laukas pasiilgo vienas kito, ir su pasimėgavimu stebiu, kaip meilūs deimantiniai lašai sliuogia pilkšvu, išskydusiu daiktų paviršiumi ir nurieda nusinėdami savo paslaptis. Lašų pasaulis – mistiškas, jame, tarsi po daugel metų praregėjusi, atveriu netikėtą šviesą ir skaidrumą, tokį neįmanomą, kad visa aplinkui virsta neišbraidyta vaikystės pasaka. Gaivus lašų artumas priverčia mane pamiršti dykumos sausras ir žvėrišką Kipro saulę, kuri rytais šokteli virš uolų kaip alkanas liūtas ir, akimirksniu prarijusi tamsą, įsiviešpatauja virš viso gyvojo ir negyvojo pasaulio.

Lietaus prausiama jaučiuosi švelnesnė, ramesnė ir dosnesnė, kaip ir dauguma lietuvių. Lanau senus bičiulius, mes, suartinti lietaus, kolegiskai šnekučiuojamės jaukių Rėkyvos namų kamputyje, ir lietų šniokšdamas kužda, kad nėra nieko mielesnio ir artimesnio už seną, patirties labirintuose išbandytą bendražygį. Net tylint su senu bičiuliu kartais galima pasiekti tokį intymumą, kad, regis, oras suplazdena virš galvų ir tyliai perkelia mano mintis jam, o jo – man, tyčia aplenkdamas kalbos padargus. Mes su Gintautu tylime, stebėdami kalbantį už mus lietų, žiūrime senas nuotraukas, šnekamės apie tuos, kurie kadaise mus supo, žinome, kad susitikimas trumpam, kartu praleisti lietų, ir kad šis susitikimas sustiprins mūsų prielankumą vienas kitam ir giminiškai lietingame Piteryje užsimezgsią draugystę. Žiūrime Gintauto pasiūlytą nespaltotą lietuvišką filmą, kuriame lyja ir iš lėto sukasi vežimo ratai, kabindami vieškelio purvą, protarpiais pasigirsta dialogas, primenantis du liūdnius monologus, šmėkščioja lietuvių aktorės dvasingais veidais, kalbasi kaip nuskriaustos mergaitės, prunkščia arklys, vos pakeldamas purvą aplipusias kano pas. Filmą vaizduoja sunkią baudžiamąją Lietuvą... Gintautas sako, kad „antropologiškai viskas įdomu.“

Gimtojoje sodyboje prie Šiaušės upelio mano tėvas Antanas prikėlė ant staktos pasagą. Rodos, pasaga lietuvių namams neša laimę, tiksliai nepamenu, bet man ji labiau primena kelionę gerai pakaustytą arkliu – jis turėtų tarnauti ilgiau ir vežti geriau, o nudilusios pasagos išliktų kaip prisiminimas apie sukartą kelią. Lietus, pasaga, kelionė... Ką visa tai reiškia lietuvių pasaulėjautoje? Gal kelionė žeme ir ašaras danguje? Jei ne lietaus suvelta žemė, pliurzė ir purvynai, Lietuva lietingą vasarą atrodytų skaidri kaip ašara. Eidama per lietų, jaučiu jo knibždelę pagundų, kirbinančių lietuvių. Suburdamas lietuvių į intymias erdves, lietus žadina aistras ir jas ramina, slopina protą ir jį blaivina, sklaido mintis ir jas sukaupia.

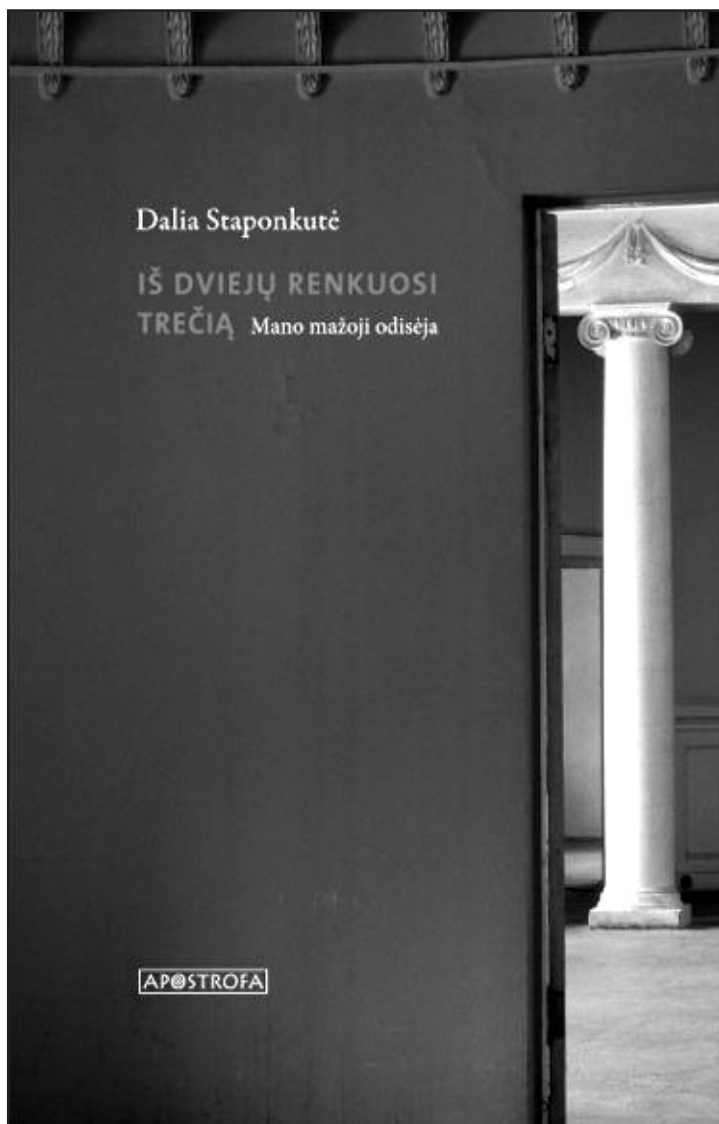
Dar kitą dieną, ir vėl pliaupiant lietuviui, ant plačių odinių sofų Vilniuje kalbuosi su Andriumi ir Jolanta apie įmanomas naujų idėjų salas, apie nepriklausomas teritorijas Lietuvoje, kurias dar neva galima mums, filosofams, užkariauti. Į langą barbena lašai, ir mąslūs bičiulių veidai liudija, kad jų mintys trumpam nuplukdė juos į dar vieną lietaus ir jų pamiltą šalį – Angliją, iš ten jie neseniai grįžo gyventi Lietuvon. Jų veidus puošia nostalgija Anglijai – jie patys šito nemato ir mano, kad liūdi. Po minutės tylos mes vėl kalbamės ir ilgesingą lietaus melodiją prisodriname garsių apmąstymų apie prarastas ir neatrastas, igtas ir ieškomas savo ir vaikų tėvynes. Mes siekiame prieglobos savo idėjoms, nors mažytės lūšnos – kaip šventojo Pranciškaus idėjų giminė Porciunkulė, – nuo kurios prasidėtų mūsų kelias ir kuri ilgainiui taptų mūsų sumanymų alfa ir omega, pradžia ir pabaiga. Svajojame apie savo idėjų salelę, iš kurios valtele galėtume pasiekti kitas mūsų pasaulėjautoi artimiausias salas. Ne kartą pagalvojau, kad Lietuva yra antroji Graikija – salų, tegu ir idėjinų, valstybė, tik, kitaip nei Graikijoje, Lietuvoje nėra jūros ministerijos. Kaip nustebau, Atėnų centre išvydusi tokią kontorą, kurios pavadinimas man pasirodė labai neapibrėžtas: ji atsako už susisiekimą tarp salų...

Štai dar vienoje salelėje, pasiūrėje nuo lietaus prie Nemenčinės plento, sudainavusios su Lilija seną lietuvišką sutartinę, ramiai, moteriškai šnekučiuojamės apie vyrus, vienuolynus, knygas ir savižudybę. Šimtai vienišų moterų it salelių Lietuvoje. Atvykus iš Pietų Europos tai iškart krinta į akis. Visos įdomios, svarbiausia, protingos – sako graikų vyrai apie lietuves. „Mes tokių neturime, ir kažin kodėl?“ – girdžiu, neatsistebi vienas graikų diplomatas.

Vilniuje sutinku grupelę graikų šlapiais batais, jie nemoka apeiti balų ir žiūrėti po kojomis, nes namuose pėsčiomis vaikšto retai. Pliaupiant lietuviškam lietuvi graikai man atrodo mielesni nei jų tė-

vynėje, užkalbinu, nes žinau, kad graikas, išgirdęs savo kalbą svetur, nuoširdžiai pradžiunga, ir kaipmat susilaukiu puokštės gražių emocijų. „Pas jus taip įdomu, tik neturite gero oro“, – sako plati šypsena. Žvilgteliu įdėmiau ir nusistebiu: kodėl jis netinka lietuviui, kodėl juodbruvo graiko bruožai nedera prie lietingo oro? Juk tas pats žmogaus veidas – akys, nosis, burna. Vis dėlto lietuvi jis atrodo dar tamsesnis, pakumpusi nosis atsiremia į barzdą, akys įdumba, tarsi ieškotų prieglaudos pakaušyje, o šypsena užsitraukia, tarsi susičiaupus būtų šilčiau. Nuolatos kalbame apie orą, vis svajojam apie geresnį, – galbūt paklauskime savo veido? Gal geras oras yra tas, kuriame mūsų veidai jaučiasi kaip namie?

Fotografuoju dukras, jos įbridusios iki kelių į balą, kvatoja ir džiaugiasi ištrūkusios iš Viduržemio karščių, mėgaujasi lietumi. Paskui džiovina rūbus prie židinio ir stebisi, kiek daug veiklos per lietų. Renkame išpampusias nuo lietaus uogas, dideles kaip alyvuogės, ir raudoni uogų pilvukai akimirksniu sprogs tarp pirštų nespėję pasiekti lūpų. Nuo to bendravimo su lietumi Antano miškas elgiasi kaip

girtas, nepadoriai švaistosi lapais į šalis, atrodo netvarkingas, tarsi laukinis, ir pasileidęs. Prisidengęs taurių didžiųjų medžių lapija jis siautėja šlapiomis dilgėlėmis, išstypusiais paparčiais ir krūmais, kimba į pažastis ir išburkusiais lapais limpa prie skruostų, nosies ir lūpų be saiko ir gėdos – duoda valią savo drėgnajai aistrai, suįžulėjęs, išbrinkęs, sudrįskęs, ir pūdo po savo permirkusiais skarmalais visa, kas tik priglundė prie žemės. Paukščių nesigirdi, jie tarsi pranyko tarp suardytos šakų ir lizdų tvarkos. Lietus ištis išstumia miško tvarką ir kiekvieną tuščią pedą pripildo šlapios augmenijos chaoso. Dangus pro miško lapiją atrodo tamsesnis ir primena dangų iš senų Kipro ikonų, o didžiųjų medžių viršūnės nulinksta kaip karvių galvos po tragiškų kautynių mokyklinių knygų paveikslėliuose. Lietus nulenkia žmonių galvas.

Turbūt lietuviai iš tiesų prisigeria lietaus kaip medžiai, prisikaupia vidinės tamsos per lietų, o vitališko vešėjimo potvynis jų nestebina ir pernelyg nedžiugina... Nepasakyčiau, kad ir mane jis ilgai džiugina – lietingos dienos galiausiai nugramzdina į šešėlius ir susimąstymą, šito džiugesiu nepavadinu. Tačiau per vasaros lietų mane kaskart aplanko nuostabūs reginiai. Kas vasarą tenka iš paukščio skrydžio pamatyti po šiltu lietumi gaivališkai suvešėjusią Lietuvą kaip kontrastą išdegusiam Kiprui, ir tada manyje kažkas stipriai virpteli... □

Aš iš Bimbilinės (3)

Ištrauka iš spaudai rengiamos prisiminimų knygos „Senolė skaitė Bibliją“

JONAS KAIREVIČIUS

Tęsinys. Pradžia 2015 m. kovo 28 d. „Kultūroje“

Senolė skaitė Bibliją

Gera įsirangyti į Senolikės lovą, kai troboje vėsu. Senolikė apgaubia patalų ar didelės vilnonės skaros kraštu. Šilta nuo apklotų, šilta nuo Senolikės. Palaima. Kur geriau rasi? Ant Senolikės kelių stora knyga. Ji vis skaito ir skaito. Kai perskaito lapą ar du, tai nuleidžia knygą ant kelių, žvelgia į tolį ir lėtai, labai lėtai linguoja vis pirmyn ir atgal. Iš šalies žiūrint, mums, vaikams, atrodydavo keista: ir kas čia per lingavimas, ir kas per žvilgsnis? Tik po kelių dešimtmečių supratau, kad Senolikė šitaip apmąstydavo perskaitytą tekstą. Ji skaitė ne šiaip knygą, o Bibliją – knygų knygą. Man buvo labai smalsu. Prašydavau skaityti garsiai. Ir Senolikė noriai tai darydavo. Ak, jei galėčiau dabar klausytis jos balso. Koks tai balsas, kokia intonacija! Kiekviena priegaidė būdavo išryškinama, kirčiai turėdavo aiškias savo vietas. Besiklausydamas užmigdavau. Bet ir snausdamas gyvenau Biblijos personažų erdvėse.

Kainas iš pavydo nužudė savo brolių Abelį. Dievas tada paklausė Kainą: „Kur tavo brolis?“ – „Nežinau! Argi aš brolio sargas?“ – atsakė Kainas. Tai buvo melas. Bet Senolikė kreipė mano dėmesį ne tik į tą melą, bet ir į atsakymo stačiokiškumą – „argi aš brolio sargas?“ Šitaip Kainas kalbėjosi su Dievu. Jis tapo šiurkštus, nes buvo kaltas. Jo šiurkštumas kilo iš kaltės ir žmogiško silpnumo. Ir aš tada, visai dar vaikelis, sėdžiu, žvelgiu į tolį ir mąstau. Darau beveik taip, kaip Senolikė. Bet mano mąstymas kitoks.

Mamikė irgi man skaitė Bibliją. Negalėčiau pasakyti, kuri – ar Senolikė, ar Mamikė skaitė raiškiau. Man jų abiejų melodingi balsai buvo tarytum valtornos garsai iš Dangaus. Biblijos siužetai veikė mūsų kaimiškų gyvenimus. Tai buvo ir pokalbių temos, ir apmąstymai, ir raktas, vertinant praktiškojo gyvenimo faktus. Juk nederą būti tokiu stačiuoku kaip Abelis, arba tokiais beširdžiais kaip Juozapo broliai, už 20 sidabrinių pardavę jį vergijon. Dabar su šypsena prisimenu, kad Mamikė, kai supykddavo ant Tėtuko, šaukdavo: „Erode tu!“ Erodas – labai žiaurus žydų karalius. Rytų šalyse karaliai buvo laikomi tarpininkais tarp Dievo ir tautos. Senajame Testamente, Karalių knygoje, aprašomi daugelis karalių, gyvenę dar iki Kristaus. Iš Senojo Testamento sužinome apie žydų karalius Dovydą ir Saliamoną, karalių Erodą, kurį išgąsdino Trijų Išminčių paskleista žinia apie Jėzaus atėjimą į Šventąją žemę. Erodas buvęs ypač žiaurus ir žudęs visus, kurie galėjo sumenkinti jo valdžią. Išgirdęs žinią apie Kristų ir negalėdamas jo pasiekti, Erodas įsakęs išžudyti visus naujagimius ir taip siekęs sunaikinti naująjį Jėzų.

Didelį įspūdį darė Judita. Ir šiandien prisimenu skaitinį, kai ji „mostijo“ (matyt, tepė kvapniaisiais tepalais ar aliejais) savo kūną ir ėjo pas Asirijos karo vadą Holoferną. Kai šis po linksmybių užmigo, ji nukirto jo galvą ir parnešė saviškiams. Ryto metą sukilę asiriečiai rado savo vadą be galvos ir, baisiai išsigandę, ėmė netvarkingai trauktis. Mano vaikiškai galvelei tokie skaitiniai buvo aštrūs, ir aš juos iš dalies suprasdavau savaip. Tačiau tai lavino mane ir vertė suprasti, kad už Bimbilinės miško visada buvo ir yra dar kitos karalystės ir kitos tautos, kurios gyvena kur kas neramiau negu mes gyvenome pamiškės Mišeikiuose arba vėliau – Trakiniškėje ar Būdviečiuose. Tėtukas irgi pasiklausydavo tų skaitymų. Tačiau jam labiau rūpėjo arkliai, mechanizmai ir ūkis. Tos „piliosopijos“ jam nebuvo labai įdomios. Be to, Tėtukas buvo katalikas. Tarp katalikų nebuvo paplitę Šventraščio skaitymai. Juos praktikavo evangelikai. Liuteronais tada mūsų niekas nevadino. Vyskupas Jonas Kalvanas vyresnysis yra sakęs, kad pats Martynas Liuteris nenorėjęs, kad ši protestantizmo šaka vadintųsi jo vardu. Todėl mano vaikystės ir paauglystės laikais paklausus, kokia tavo bažnyčia, žmogus atsakydavo – evangelikų. Arba atsakydavo tarmiškai: „Aš esu evangeliks“.

Evangelikų liuteronų Tauragės parapijos kunigo Mindaugo Dikšaičio nuomone pagrindinis skirtumas tarp katalikų ir liuteronų – konservatyvumas:

Senolikė su vaikaičiu Tomaru.

Nuotrauka iš šeimos archyvo

„Mes, evangelikai, esame konservatyvesni. Katalikų bažnyčioje istoriškai susiklostė, jog Šventasis Raštas katalikams tapo ne vieninteliu tikėjimo pagrindu. Šalia atsirado tradicija. Tai bažnyčios tėvų, popiežių, raštai ir dekretai. Jie pagal autoritetą kartais sulyginami ir su Šventuoju Raštu. Mūsų bažnyčioje to nėra. Kad ir kaip gerbtumėme M. Liuterį, M. Mažvydą, K. Donelaitį, J. Bretkūną bei kitus reformatorių kunigus, jų mokymai mums nėra to paties lygmens kaip Šventasis Raštas“.

Sėdėdamas greta Senolikės, išžiūrėjau į rašto raides. Jau pažinojau keletą lietuviškų lotyniško raidyno raidžių. Čia buvo kitokios – gotiškos. Jos įmantresnės. O didžiosios raidės – kaip ištisi piešinėliai. Aš tada dar nežinojau, kad gotikiniai šriftai buvo pradėti naudoti anksčiausiai. Viduramžiais, tarp 1150–1500 metų, šitokie šriftai buvo naudojami visoje Vakarų Europoje. Vokietijoje ir Mažojoje Lietuvoje gotikinis šriftas buvo naudojamas maždaug iki Antrojo Pasaulinio karo pabaigos. Senolikė imdavo mano pirštelį ir skaitydama vedžiodavo eilutėmis. Aš ėmiau klausti, ką kuri raidė reiškia. Senolikė aiškino ir aš pamazų pradėjau jas (raides) pažinti. Tai tęsėsi mėnesių mėnesiais. Pradėjęs pažinti raides vėliau pradėjau ir skaityti. Apie tokius dalykus kaip Biblijos vertimas, jos leidimo metai ir kitus dalykus, žinoma, su Senolike, o ir su Mamike nesikalbėjome. Turbūt ir joms tie dalykai nerūpėjo. Tai buvo šventa knyga ir to visiškai pakako. Ta Biblija išliko. Tačiau ir dabar neturiu žinių apie jos leidimo metus ir kita, nes nebėra titulinio lapo. Turiu kitą Bibliją, kuri išleista 1816 metais Karaliaučiuje su Liudviko Rėzos vokiškai 1816 m. balandžio 6 d. parašyta įžanga, kurią jis pasirašė – „D. E. J. Rhessa Professor der Theologie und Prediger“, tai reiškia – teologijos profesorius ir pamokslininkas. Liudvikas Rėza buvo įžymus Biblijos leidėjas. Jo parengtos knygos pasirodė 1735, 1755, 1816 ir 1824 metais.

Turėjome dar Mišių knygas, kuriose buvo sudėti pamokslai, ir giesmynas. Žiūrėk, sekmadienį Senolikė ir sako: „Na, pagiedokime“. Ir giedame. Gieda Senolikė, Mamikė ir aš. Iš giesmės ateina ramybė, susikaupimas, atsiranda polinkis mąstyti, kažkoks neapsakomas kilnumas. Aš žvelgiu kažkur į tolį ir matau gražius žmonių gyvenimus. Tai lavino vaizduotę.

Išliko giesmynas. Tai pailga ir stora knygelė. Girdėjau, kad mažlietuviai tą pailgą giesmyną vadino „ilgikės“, t. y. ilgos (savo forma) giesmių knygos. Senolikė turėjo 1877 m. Karaliaučiuje išleistą giesmyną, kuriame buvo 542 giesmės ir 99 vėliau sukurtos giesmės, žmonių vadinamos liaupsikėmis (iš žodžio liaupsinti, t. y. garbinti). Šiame giesmyne buvo 794 puslapiai giesmių ir 89 puslapiai liaupsikių. Iš viso 883 puslapiai. Tekstai atspausdinti gotiškėmis raidėmis. Šią giesmyną saugo Milita Endriušaitytė-Merkelienė.

Rasutė (Rozvita Renata) Endriušaitytė- Me-

jerienė turi giesmyną (ilgikes) išleistas 1917, Karaliaučiuje. Jame įrašyta „Ponas Dievas yra arti visiems jį meldžiantiems, visiems, kurie jo viernai meldžiasi“. Giesmynas pristatomas įrašu, kad „Iš vokiškos kalbos šviežiai išversdams sutaisė K. Kuršaitis, lietuvininkų kunigs Karaliaučiuje“. Jame išspausdintos gotiškėmis raidėmis 542 senos giesmės ir 12 naujų liaupsinimo giesmių (sakydavo – giedosim iš liaupsikių).

Mūsų biblioteka

Biblija, mišių knygos, giesmynas, senas kalendorius... Tai bene visos knygos, kurias turėjome Mišeikiuose. Tačiau aš augau tarytum labai apsišvietusių, išsimokslinusių žmonių rate. Tai nulėmė Biblijos skaitymai. Dabar sakytume – Biblijos studijos. Pokalbiai ir svarstymai ne tik apie Biblijos legendų siužetus, bet apie žmogų apskritai, teikė gilesnio supratimo apie žmogiškąją prigimtį, žmogiškąsias aistras, apie žmogaus būties laikinumą ir lengvą pažeidžiamumą. Čia tu, Žmogau, esi, čia, žiūrėk, tavęs nėra. Nei garbė, nei turtai tavęs neišsaugos. Visa tai klostosi manyje ir išliko, nors, žinoma, tada aš nesugebėjau vertinti savo aplinkos tokiais pat kaip dabar žodžiais ir sąvokomis.

Aš nežinau, ar Senolikė buvo lankiusi kokią nors mokyklą, o Mamikė buvo baigusi bene tik vieną pradinės mokyklos klasę, bet minčių gilumu ir doros gyvenosenos motyvais bei gyvenimo išmintimi (filosofija) jos tikrai prilygo universitetiniam išsilavinimui. Aš galvoju, kad tokie arba labai panašūs buvo visi to meto žmonės. Todėl, kai tik lietuviams atsirado platesnė galimybė siekti mokslo, radosi daug iškilų asmenybių. Prisiminkime vadinamąją 1936-ųjų metų generaciją.

Mamikė mokėjo bene visus populiariausius Maironio eilėraščius. Neprisimenu, kad namuose būtume turėję Maironio „Pavasario balsus“ ar kitą jo poezijos knygelę. Ir iš kur ji išmoko? Maironio poezija tada buvo gyva visoje Lietuvoje. Jos tarytum buvo prisodrintas oras. Aš manau, kad Maironis mums buvo greta Biblijos. Biblijoje skaitome apie Dievą ir tolimas tautas, o Maironio poezijoje – apie Lietuvą ir stiprius lietuvius. Niekas nesakė, kad Maironio poezija yra šventa. Tačiau faktiškai ji tokia buvo. Per savo ilgą gyvenimą esu ne vieną kartą pamastęs, kas man yra aukščiau – Dievas ar Tauta. Ir visada šitos minties išsigašdavau. Rūpindavausi, kad šitie du dieviškieji pradai manyje sugyventų. Ir sugyveno. Kas būčiau be Dievo ir be Tautos!

Su Mamike Maironio eiles dainuodavome. Tačiau jas dainuodavo ir kaimo žmonės. Nors jau buvo atėję rusai, o karas dar dundėjo Vakaruose, Maironį dainavome. Maironį dainavo ir partizanai. Ir niekad neteko nugirsti, kad jo eiles būtų dainavę stribai. Jie traukė rusiškas dainas.

Kai išsikėlėm iš Mišeikių, mūsų namuose radosi daugiau knygų. Tai buvo menkutės lietuviškos knygelės, išspausdintos ant prasto pageltusio popieriaus. Jų pavadinimų ir turinio nebeprisimenu. Bet gerai įsiminiau Vinco Pietario „Algimantą“. Kaip jis į mūsų namus pateko? Gal tai buvo apie 1948 metus? Mes jau gyvenome Trakiniškės kaime prie Būdviečių. Išvežė Sibiran kaimynų Šetkų šeimą. Enkavadistai ar stirbyteliai (stribai) kieme degino knygas. Neprisimenu, kaip čia atsitiko, kad man leido knygų pasiimti. Turbūt tada aš ir parsinešiau Vinco Pietario „Algimantą“. Gerai prisimenu, kad parsinešiau Karlo Majaus nuotykių romaną „Vinetu – apačių vadas“. Tokie kūriniai mano vaikystės ir jaunystės metais buvo vadinami geltonąja literatūra, nes negarbino tuo metu viešpatavusios santvarkos. Gal dėl to tas knygas ir degino Šetkų sodybos kieme, nes jos buvo laikomos nevertinga ar net kenksminga literatūra. (Noriu patikslinti, kad beveik po 65 metų galiu painioti knygų pavadinimus. Gal iš Šetkų sodybos parsinešiau ne tas knygas, o jas gavau ir perskačiau vėliau, tačiau knygų deginimas labai įsirėžė į atmintį). Ir Mamikė, ir aš vėliau labai godžiai skaitėme Antano Vienuolio romaną „Kryžkelės“. Ypač įsiminė riterio Griežės paveikslas. Atsimenu, kad pa juokaudami sakydavome: „Riteris griežė, o Margarita šoko“.

Nukelta į 8 psl.

Kultūros kronika

Valdovų rūmuose Lietuvos kino industrijos vakaro metu išdalintos jubiliejinio, 20-ojo, „Kino pavasario“ statulėlės ir prizai. Geriausios 2014 metų Lietuvos kino aktorės apdovanojimas žiūrovų sprendimu teko Aistei Diržiūtei už vaidmenį filme „Sangailės vasara“ (režisierė Alantė Kavaitė). Geriausiu 2014 metų Lietuvos kino aktoriumi tapo M. Repšys už vaidmenį juostoje „Traukinio apiplėšimas, kurį įvykdė Saulius ir Paulius“. Žiūrovų simpatijų prizas už žiūroviškiausią lietuvišką filmą atiteko juostai „Gyvenimas yra gražus“ apie lietuvių kilmės politiko, buvusio Bogotos mero Antano Mockaus balotiravimąsi į Kolumbijos prezidentus 2010 metais. Filmą sukūrė danų kinematografininkai.

Almaty miesto M. Auezovo teatro spektaklis „Korkyto užkeikimas“ (rež. Jonas Vaitkus) tradiciniame kasmetiniame Kazachstano teatrų festivalyje „Teatrų pavasaris-2015“ pelnė festivalio programos geriausio spektaklio apdovanojimą. Vaidinimą pagal kazachų žymaus šiuolaikinio poeto Irano Gaijypo (Iranbekas Orazbajevas) pjesę „Korkyto užkeikimas“ Almaty miesto M. Auezovo teatre pastatė lietuvių režisierius, Lietuvos nacionalinės premijos laureatas, Lietuvos rusų dramos teatro vadovas Jonas Vaitkus. I. Gaijypo eiliuotos pjesės „Korkyto užkeikimas“ siužeto pagrindą sudaro kazachų liaudies epas apie legendinį XI a. dainių Korkytą ir jo sukurtą ir iki šiol naudojamą liaudies muzikos instrumentą kobyzą.

Kovo 27 d. Paryžiuje, kino teatre „L'Entrepot“ įvyko lietuvių režisierės Alantės Kavaitės filmo „Sangailės vasara“ premjera. Filmo pristatyme dalyvavo pati autorė Alantė Kavaitė, buvo surengta diskusija su kritiku ir šiaurės šalių kino istoriku Janu Eriku Holstu, kuris pristatė ir savo knygą „Storck Flying over Pinewood. Cinéma des pays baltes de 1989 à 2014“. Alantės Kavaitės filmas „Sangailė“ šiais metais tapo pirmuoju lietuvišku vaidybinio filmu, laimėjusiu prestižiniame JAV festivalyje Sundance. Alantei Kavaitei JAV buvo įteiktas apdovanojimas už geriausią režisūros darbą festivalio konkursinėje vadybinių filmų programoje, o filmas sulaukė teigiamų vertinimų dėl puikios kinematografijos, subtilaus žvilgsnio į meilę bei charizmatiškos dviejų pagrindinių aktorių – Julijos Steponaitytės ir Aistės Diržiūtės – vaidybos.

Aš iš Bimbilinės

Atkelta iš 7 psl.

Mokykla

Labai norėjau eiti į mokyklą. Norėjau eiti į paslaptį, nes mokykla buvo paslaptis. Toje paslapytyje daugybė skyrių, tarytum rūmuose daugybė kambarių. Čia ir paslaptingi mokslai, ir mokytojai, ir vaikai. O pats mokyklos pastatas, lyginant su mūsų kaimišku nameliu, buvo oriai gražus. Jį pastatė Lietuvos nepriklausomybės metais pagal tipinį mokyklų statybos projektą. Kas to projekto autorius, iki šiol nežinau, bet panašu į G. Landsbergio-Žemkalnio kūrybą.

Mes gyvenome dešiniajame Ežerūnos upės krante, o mokykla stovėjo ant aukšto skardžio kairiajame ir pro medžius iš tolo švietė savo baltumu. Mamikė pasakojo, kad ten ypatingi suoliai: jų viršus atsiverčia, o apačioje pasidedi knygas. Tai mane kerėjo. Kad tik greičiau į mokyklą!

Mokykla buvo pradinė – keturi skyriai. Mokykla nedidelė, tai vienoje patalpoje mokėsi po du skyrius: pirmasis ir trečiasis, antrasis ir ketvirtasis kartu. Kai mokytoja dirbdavo su trečiuoju skyriumi, tai mano pirmajam skyriui užduodavo skaityti, o mane pastatydavo eiti per suolus ir tikrinti, ar teisingai vaikai skaito užduotą tekstą. Pasilenkiu prie klasės draugės ar draugo ir ji (jis) man paskaito. Kai užsikerta, pataisau, perskaitau tą sunkesnę teksto dalį taisyklingai. Tai buvo didelė garbė. Gal aukštesnės garbės gyvenime daugiau nebeturėjau. Aš tapau tarytum mokytoju. Po to per daugelį dešimtmečių sutikdavau žmonių, kurie prisiminė šį mano mokytojavimą. Visa tai kilo iš Biblijos skaitymų, nes būtent iš ten išmokau laisvai skaityti, o iš Senolikės ir Mamikės – sklandžiai tarti bei taisyklingai kirčiuoti. Žinoma, tarimas ir kirčiavimas buvo ne be žemaitiškos dūnininkų tarinės įtakos.

Tai vyko vos ne prieš 70 metų. Tada gyvenome jau ne Mišeikiuose, o Trakiniškės kaime, prie Būdviečių, netoli Žygaičių, o mokykla vadinosi Pabūdvyčio pradinė.

Klumpės

Kaimo vaikai lakstėme basi. Visur basi – ir troboje, ir lauke. Nuosavą apavą įgijau jau eidamas į mokyklą. Ir tas apavas buvo klumpės. Tauragiškių tarime tardavau klumbės – vietoj raidės „p“ sakydavau raidę „b“. Mamikė šaukdavo: „Jonukai, apsiauk klumbikes“. Audavusi tik esant būtinumui. Gal tik tada, kai reikdavo bėgti per ražienas. Bet ir per ražienas vaikai mokėdavome bėgti basi, statydami kojikas pėdomis į priekį. Tada ražą nulenki ir jis gulsčias jau nebeduria arba duria švelniau.

O būti basam – didelė laimė. Pavasarį laukdavau momento, kai Mamikė išleisdavo iš namelio basą. Bėgdavau kaip pašėlęs per daržą ratu. Dabar man prisimena kaimyno Mišeikiuose Juozo Steigvilos du kumeliukai. Juos pavasarį išleido į lauką. Ak, kaip jie grakščiai laigė! To grožio negaliu pamiršti iki šiol. Tai ir aš kaip tie kumeliukai laigiau po sodą: vis ratu ir ratu. Kojikės nuo šalčio pamėlsta. Bet laimė tokia didelė bėgti basam, kad tas šaltis nė motais.

Kai su kitais vaikais išbėgdavau ganyti, tai ryto šalnos aštriai kąsdavo. Norėjosi sušilti. Ir štai karvė „iškepa blyną“. Tai į tą šiltą blyną įsistodavome. Jausmas keistas, bet... šilta. Ar nebuvo bjauru? Tikrai ne. Tai buvo labai natū-

ralu. Mes buvome kaimo vaikai. Tai buvo mūsų pasaulio dalis. O gal tai turėjo gydomųjų savybių? Gal? Palaukime. Bene kas parašys apie tai mokslinį darbą...

Kai atėjo laikas į mokyklą, padirbdino klumpes. Tai jau buvo Trakiniškėje. Mokyklonėjau iš krikšto tėvų Simo ir Lėnos Endriušaičių sodybos, kuri stovėjo ir tebestovi aukščiausioje Būdviečių kaimo vietoje, gal per kilometrą nuo Ežerūnos upės dešiniojo kranto. Iki mokyklos gal kiek daugiau nei du kilometrai. Spaudė gili žiema. Pripustė. Reikėjo eiti per Ežerūną. Iš vasaros laikotarpio likusio kekelio čia niekas nevalė. Žiemą, kai nebuvo lauko darbų, čia niekas nevažinėjo. Kojos iki kelių smuko į sniegą. Ir tu pamanyk: įsmunka kojos į kietėjančią pusnį. Trauki vieną koją, o kita grimsta gilyn. Ir – o varge! Giliai sniege pasilieka klumpė. Rankomis traukiu tą klumpę, rankomis valau iš jos sniegą ir tos rankelės sušąla, pasidaro nejautrios. Gal pusę kilometro šitaip vargingai kapstausi. Sušalo ir kojos. Pirštų nejaučiu. O pagalbos neprisišauksi. Tolumoje nematyti nė vieno žmogaus. Kai parsigavau į krikšto tėvų namus, buvau taip peršalęs ir pavargęs, kad sunkiai žodį ištariau. Kūmutė (taip vadinau krikšto mamą Lėną Endriušaitienę) viską ir be žodžių suprato. Tuoj puolėsi mane ne sušildyti, o merkė kojas ir rankas į šaltą vandenį. Sakė, kad „panagės patekėjo“, t. y. nušalo, ir reikia, kad „atitekėtų“. Atitekėjo. Ačiū Kūmūtei. Nušalimo pėdsakų kūne neliko, bet galvoje ta kelionė išliko iki dabar ir, matyt, neišdils.

Prisimenu malte išmalta kelią iš Kairių sodybos Mišeikiuose į Batakiaus. Kas išmalė? Ogi sunkioji karo technika. Aš tankų nemačiau, bet žmonės sako, kad ir tankai važiavę. Tokiu keliu arkliukas vos traukė vežimą. Kad išvažiutume per kelio duburius, klodavo medžių šakas. Jos padėjo, bet kartu ir trukdė. Jei šaka įstrigs tarp vežimo rato stipinų, tai ratas subyrės. Vežimai atsarginių ratų neturėjo. Tada žmogus ieškodavo apystorio pagalio, gal kumščio storumo, o gal ir storesnio, ir kišdavo jį kaip kokią pačiūžą (pašliužą) po subyrėjusio rato ašimi, o ilgesnįjį galą rišdavo prie priekinės vežimo dalies. Tas pakištas medis vadinosi buomas (bumas). Šitaip subyrėjusio rato ašis išlikdavo kitų vežimo ratų lygmenyje ir vargšas arkliukas vežimą beveik vilkte partempdavo namo. Sukosi tik trys ratai iš keturių.

Turbūt ne geresnis kelias ėjo iš Mišeikių į Lomius. Ypač sunki buvo įkalnė už tilto per Agluoną ties Skirių sodyba. Ją vadino Raudonkalniu. Mat, žemė buvo šaltiniuota ir molinga, todėl rausvos spalvos. Čia arkliai įsireždavo, galėjo trūkti plėškių strangai (viržiai) ir lūžti ratai. Dabar čia gražus asfaltuotas kekelis, ir Raudonkalnis tarytum pradingo. Jį kelininkai nukasė, o kelią išpylė atvežtiniu gruntu ir įkalnę išlygino. Tebestovi tik Mačiulių ir Skirių trobos abipus Agluonos upės. O ir upė jau nusekusi, be gilių duburių. Ji nebe tokia išpūdinga kaip mano vaikystės metais. Beje, vaikystėje viskas buvo didesni: ir upės gilesnės, ir kelių įkalnės aukštesnės, ir pievos platesnės. Gal todėl, kad mano pasaulis tada buvo mažytis, o mano kojelės dar trumpos ir silpnos, kad galėčiau toliau nukeliauti ir pasidairyti. Toks pat kelias ėjo ir iki Devynakių, iš kur kilęs mūsų kultūrininkas Albinas Batavičius. Nebepрисimenu, kurioje Agluonos vietoje buvo brasta. Per tą brastą, o ne per tiltą, žmonės važiuodavo tam, kad pagirdytų arklius ir kad sudrėkintų vežimų ratus, kurie vasaros kaitroje perdziūvę galėjo subyrėti.